

*Подрез-Ряполова І. В.,
здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПОСТАВОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена визначенню окремих питань щодо проблем правового регулювання диверсифікації постачання природного газу в Україні. Досліджена законодавча база, регулююча питання диверсифікації постачання природного газу. Проаналізовані існуючі проблеми щодо диверсифікації та розглянуті можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: ринок природного газу, диверсифікація, реверсне постачання, безпека постачання.

Постановка проблеми. Питання визначення проблем правового регулювання диверсифікації постачання природного газу є особливо актуальним на етапі реформування та побудови нової моделі газового ринку України згідно з європейськими стандартами та принципами. В умовах залежності країни від імпорту таких енергоносіїв, як газ та нафта висока енергоємність обмежує конкурентоспроможність та стримує зріст економіки. Збільшення енергоефективності є необхідним для зміцнення національної енергетичної безпеки та забезпечення надійності постачання природного газу, а також для приєднання до європейського та світового енергетичного співтовариства. Зниження енергоємності економіки повинно бути однією з пріоритетних цілей державної політики в сфері реалізації енергетичної безпеки. Стабільне забезпечення енергоносіями стає можливим лише в умовах належного реформування ринку енергетичних ресурсів, невід'ємною складовою якого є ринок газу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам диверсифікації постачання природного газу в Україні присвячені в наукові праці учених-економістів та техніків: аспектам диверсифікації джерел і шляхів постачання природного газу з погляду енергетичної безпеки присвячені публікації М. М. Мітроховича, Н. Ю. Костюченка [1], А. І. Шевцова, В. Г. Земляного, В. В. Вербицького, Т. В. Рязової [2], О. Є. Перфілової [3], О. О. Воловича [4], В. Л. Саприкіна [5], Л. Л. Рассохи [6], О. Г. Дзьоби [7]. Диверсифікація постачання природного газу є взаємозв'язком між належним рівнем постачання та гарантуванням його безпеки і надійності. Переважна більшість досліджень цього процесу здійснювалась з економічної та технічної позицій, у зв'язку з чим необхідно провести господарсько-правовий аналіз цього аспекту. Одним з основних векторів в таких дослідженнях повинно стати розуміння диверсифікації постачання природного газу, як зниження економічних та фізичних ризиків, пов'язаних із забезпеченням країни природним газом за рахунок використання різноманітних джерел та маршрутів його постачання.

Мета статті полягає в аналізі правового регулювання диверсифікації зовнішніх джерел та маршрутів постачання природного газу та дослідженні існуючих проблем в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Існує особливий зв'язок проблем диверсифікації постачання природного газу з процесами забезпечення енергетичної безпеки, надійності та безпеки газопостачання та лібералізації газового ринку. Відповідно до міжнародних критеріїв імпорту енергоресурсів вважається

надійним, якщо постачання здійснюється мінімум з трьох джерел. Якщо ця умова не виконується, то можливі негативні наслідки [8]: введення квот на постачання енергоресурсів або монопольне підвищення цін на них при погіршенні відносин з державою-постачальником; ускладнення розвитку рівноправних двосторонніх відносин; скорочення обсягів постачання енергоресурсів, що зумовлене скороченням їх видобутку на території держави-постачальника (що вже відбувається в Росії); перебої в постачанні енергоресурсів внаслідок виникнення великих аварій при їх видобутку та транспортуванні (наприклад, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, диверсія, старіння трубопровідних мереж).

Щодо нормативних актів, на яких може будуватися рішення відзначених проблем, то базовими законодавчими актами є Закон «Про нафту та газ» від 12 липня 2007 року № 2665-III та Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу» від 8 липня 2010 року № 2467-VI (далі – Закон № 2467-VI). Слід зазначити, що завдання щодо диверсифікації сформульовані в багатьох нормативно-правових актах, однак більшість з них мають декларативний характер та не містять механізмів прямої дії.

Закон № 2467-VI хоча і не визначає значення самого терміну диверсифікації постачання природного газу, але встановлює обов'язок Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, який є головним органом у системі органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в нафтогазовому комплексі відносно розробки цільових програм щодо диверсифікації джерел постачання природного газу. При цьому, враховуючи існування диверсифікації як зовнішніх джерел, так і маршрутів постачання природного газу доцільним є законодавче закріплення обов'язку щодо розробки цільових програм відносно диверсифікації маршрутів постачання природного газу тощо. Однак на даний час наявна проблема щодо недостатнього законодавчого визначення механізмів диверсифікації джерел постачання природного газу.

Раніше додаткові вимоги щодо диверсифікації були передбачені Основними напрямками державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України, які були схвалені Указом Президента України від 27 грудня 2005 року за № 1863/2005 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року «Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної політики у сфері її забезпечення» та визначали, що зменшення енергетичної залежності держави має бути досягнуте шляхом диверсифікації джерел зовнішнього постачання паливно-енергетичних ресурсів (природного газу, нафти та ядерного палива), виходячи з необхідності постачання таких ресурсів не менше, як з трьох основних джерел, кожне з яких має задовольняти 25-30% загального обсягу потреб України. Однак цей документ втратив чинність на підставі Указу Президента України від 6 червня 2014 року за № 504/2014. На теперішній час існує важливе за своїм змістом Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про стан забезпечення енергетичної безпеки

у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україні, введено в дію Указом Президента від 1 травня 2014 року за № 448/2014, однак цей документ не охоплює питань щодо диверсифікації постачання природного газу.

На наш погляд, головним нормативно-правовим актом, який містить найбільший об'єм положень щодо диверсифікації постачання природного газу, є Енергетична Стратегія України на період до 2030 року (далі – Енергетична Стратегія), яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 1071-р та була оновлена в зв'язку з неврахованням у повному обсязі тенденцій світового розвитку енергетичної галузі та зі змінами в економіці та енергетиці України.

В Енергетичній Стратегії диверсифікація зовнішніх джерел постачання енергетичних продуктів, а також диверсифікація маршрутів їх транспортування визначена як одне з основних завдань та напрямів. Цей документ встановлює, що у майбутньому, крім роботи із традиційними джерелами імпорту, існує ряд можливостей диверсифікувати джерела імпорту газу до України. Серед решти пропонуються такі проекти: 1) імпорт скрапленого природного газу (СПГ) із країн, які традиційно експортують СПГ до Європи (наприклад, Єгипту, Алжиру або Катару); 2) імпорт газу з Азербайджану через газопровід «Білий потік» або у скрапленому вигляді через СПГ термінали; 3) поставки газу з Європи шляхом використання наявної інфраструктури в реверсному напрямку (Німеччина-Чехія-Словаччина або Туреччина-Болгарія– Румунія). При цьому слід зазначити, що перші два проекти потребують значного інвестування, а також збільшення потужностей в той час, як поставки газу через наявні газотранспортні системи у реверсному напрямку не потребують істотних інвестицій. Окрім того, реалізація реверсних напрямків є досить привабливою, що в Енергетичній стратегії визначається такими чинниками, як: 1) можливість досягнення домовленості щодо реалізації обсягів потенційним постачальником на довгостроковій основі за взаємовигідними цінами; 2) тенденціями зі зміни світових цін на газ; 3) цінами й умовами поставок в Україну традиційними постачальниками. На даний час найбільш доцільним видом диверсифікації надходження природного газу є реверсні поставки газу від європейських постачальників. Фізичні реверсні потоки відносяться до зворотного напрямку руху газу по відношенню до спроектованого на початковому етапі для існуючих трубопроводів відповідно до імпорту природного газу. Також треба враховувати той факт, що Україна намагається вести роботу в сфері реалізації проектів реверсних поставок природного газу, починаючи з 2012 року, що намічає тенденцію до збільшення кількості країн ЄС – партнерів за реверсними поставками газу в найближчій перспективі.

Досить важливим відносно реалізації реверсних поставок є підписання 28 квітня 2014 р. Україною та Словаччиною Меморандуму про реверсні поставки природного газу в обсягах 8 млрд куб. м на рік, однак, враховуючи постійне відкладення практичної реалізації цих реверсних поставок, може йтися про так званий заліковий реверс газу, за яким Україна відбиратиме газ, що поставляється на територію Словаччини з Росії, а словацькій стороні ці обсяги будуть компенсовані відповідними зацікавленими компаніями. Але в зв'язку з відсутністю прозорого правового механізму реверсу неможливо провести чіткий аналіз щодо реалізації вказаних поставок.

Диверсифікація поставок газу шляхом реверсу постачання природного газу із європейських країн в Україну надає можливість належної інтеграції нашої країни в європейську газову систему. Це забезпечить залучення європейських компаній у енергетичний сектор України та конкурентні переваги укра-

їнської ГТС на євразійському ринку газотранспортних послуг та сприяє покращенню стану газотранспортної системи шляхом залучення відповідних інвестицій на її модернізацію і оновлення.

Можна погодитися щодо планування часових періодів диверсифікації з Л. Уніговським. Так, аналізуючи оновлену Енергетичну стратегію, автор виокремлює заходи щодо вирішення наявних проблем диверсифікації постачання України природним газом у короткостроковій перспективі (2015): 1) розширення реверсу природного газу зі Словаччини, максимальне використання наявних реверсних ресурсів Угорщини та Польщі; 2) переукладання контрактів з ВАТ «Газпром» від 19.01.2009 р. на ринкових умовах та умов третього енергетичного пакету; 3) інфраструктурна, правова та організаційна підготовка до закупівлі газу на віртуальних торговельних пунктах (ВТП) Австрії та Німеччини; у середньостроковій перспективі (2016-2020): 1) отримання додаткових обсягів природного газу з європейських джерел через Польщу; 2) збереження (збільшення) обсягів реверсу; 3) мінімізація імпорту газу з Росії; у довгостроковій перспективі (після 2020): 1) інтеграція України в єдиний європейський ринок; 2) суттєве збільшення власного видобутку як альтернативного джерела забезпечення газом; 3) вихід на самозабезпечення по газу. На наш погляд, короткострокові перспективи повинні розроблятися на рівні Кабінету Міністрів України; середньострокові повинні бути визначені на рівні закону; довгострокові перспективи повинні бути закріплені відповідною Концепцією, як додаток до відповідного закону.

Досліджуючи нормативно-правову базу щодо регулювання диверсифікації постачання природного газу, необхідно відмітити прийняття 9 грудня 2014 року Постанови Кабінету Міністрів № 695 «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України», яка визначає завдання нової політики енергетичної незалежності, остання в свою чергу також передбачає диверсифікацію шляхів та джерел постачання енергоносіїв (вугілля, природний газ, ядерне паливо) та пропонує відповідні засоби, серед яких, наприклад: збільшення обсягу власного видобутку вуглеводнів; продовження дії прямих контрактів на постачання природного газу з європейськими компаніями (щороку). Це може бути позитивним кроком щодо прискорення втілення програм відносно диверсифікації, враховуючи завдання, які ставить Кабінет Міністрів у своїй програмі, основними з яких є інтеграція всієї української енергетичної системи в європейську мережу енергосистем та придбання енергетичних ресурсів на всьому світовому ринку. При цьому головним питанням щодо реалізації нової політики енергетичної незалежності залишається реалізація Третього енергетичного пакету, основною складовою якого є газова Директива 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. щодо спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка вступила в дію у березні 2011 року та встановлює нові правила, направлені на підвищення ефективності газового ринку, реалізація якої є гарантом забезпечення європейського вектору реформування газового ринку.

Реалізація конкретних варіантів диверсифікації маршрутів надходження природного газу в Україну потребує детальної техніко-економічної оцінки з точки зору прогнозування наслідків та ризиків, що має бути виконано в межах відповідної програми диверсифікації. При розгляді цього питання необхідно враховувати перспективні напрямки всіх наявних можливостей.

Процеси диверсифікації джерел постачання газу на даний час мають досить актуальний характер та потребують відповідних господарсько-правових механізмів реалізації. Головним

пріоритетом політики реформування газового сектору повинна бути диверсифікація як зовнішніх джерел, так і маршрутів постачання. Таким чином, аналіз всіх можливих альтернатив дозволяє виділити пріоритетні проекти з врахуванням господарсько-правових, економічних напрямів та політичної доцільності. При цьому відкритим зостається питання щодо порядку інвестування цих проектів.

Міжнародне співробітництво в сфері реалізації проектів диверсифікації постачання енергоносіїв є одним з дієвих інструментів подолання фінансово-економічної кризи, забезпечення енергетичної безпеки, враховуючи ключове значення енергетики для ефективного розвитку економіки будь-якої країни. Подальший розвиток сталого міжнародного співробітництва в цій сфері є гарантом забезпечення ефективного, надійного й безпечного енергопостачання та повинно бути головним напрямком енергетичної політики. Слід зауважити, що забезпечення наведених інтересів можливе лише за умови підвищення ефективності та надійності роботи української газотранспортної системи шляхом її реконструкції і модернізації, імплементації європейського законодавства в українське законодавство і налагодження взаємовигідної та ефективної співпраці з європейськими країнами, що володіють значними запасами газу. За умови партнерського та взаємовигідного співробітництва з європейськими партнерами диверсифікація постачання газу шляхом реверсивних поставок є найбільш економічно виправданою для України.

Таким чином, завдання диверсифікації постачання енергоносіїв для нашої країни є першочерговим, реалізація якого дозволить створити умови для конкуренції й оптимізації ціни на енергоносії, а також сприятиме інтеграції української економіки в економіку європейських країн.

Висновки. На даний час наявна проблема щодо недостатнього законодавчого визначення механізмів диверсифікації джерел та маршрутів постачання природного газу, що обумовлює необхідність розробки відповідних цільових програм на основі комплексної та ефективної нормативно-правової бази, що в свою чергу сприятиме поліпшенню умов для залучення приватних інвестицій, активізацію діяльності щодо диверсифікації поставок газу через взаємозв'язки з європейськими ринками та реверсної роботи газотранспортної системи. Реалізація конкретних варіантів диверсифікації надходження природного газу в Україну потребує детальної господарсько-правової, технічної та економічної оцінки з точки зору прогнозування доцільності втілення та можливих ризиків, що має бути виконано в межах відповідної програми диверсифікації. Реалізація найбільш привабливих варіантів диверсифікації джерел імпорту газу дозволить нашій країні забезпечити стабільні альтернативні поставки газу та сприяти залученню нових транзитних потоків газу для динамічного використання існуючого комплексу потужностей газотранспортної інфраструктури.

Невідкладним є завдання щодо планування перспектив щодо вирішення актуальних проблем диверсифікації постачання природного газу, при цьому короткострокові перспективи повинні розроблятися на рівні Кабінету Міністрів України; середньострокові повинні бути визначені на рівні закону; дов-

гострокові перспективи повинні бути закріплені відповідною Концепцією, як додаток до відповідного закону.

Література:

1. Мітрохович М. М. Перспективи розвитку паливно-енергетичних ресурсів в Україні / М. М. Мітрохович, Н. Ю. Костюченко // Наукові технології. – 2009. – № 2. – С. 98-101.
2. Шевцов А. І. Диверсифікація постачання газу в Україні. Бажання та реальність: аналітична записка / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, В. В. Вербинський, Т. В. Рязова; Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua>.
3. Перфілова О. Є. Проблеми диверсифікації видів і ринків енергоносіїв у контексті забезпечення енергетичної безпеки України / О. Є. Перфілова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 29(104). – С. 40-47.
4. Волович О. Перспективи диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в Україні / О. Волович; Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/5.htm>.
5. Саприкін В. Про «Концепцію державної енергетичної політики України на період до 2020 року» / В. Саприкін // Дзеркало тижня. – 24.02-02.03.2001. – № 8 (332).
6. Рассоха Л. Л. Диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання – пріоритетний напрям політики Європейського Союзу / Л. Л. Рассоха; Одеський філіал Національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.od.ua/analytics.html>.
7. Дзьоба О. Г. Аналіз потенційної ресурсної бази для диверсифікації джерел та шляхів постачання природного газу в Україні / О. Г. Дзьоба // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – 2009. – № 2 (20). – С. 12-23.
8. Саприкін В. Про «Концепцію державної енергетичної політики України на період до 2020 року» // Дзеркало тижня. – 24.02-02.03.2001. – № 8 (332).
9. Л. Уніговський. Диверсифікація постачання природного газу в Україну. Реалії та перспективи: доповідь на міжнародній конференції «Нафтогазовий комплекс України на шляху реформування, модернізації, розвитку». – 24 жовтня 2012 р. – С. 2.

Подрез-Ряполова И. В. Вопросы законодательного обеспечения диверсификации поставок природного газа в Украине

Аннотация. Статья посвящена определению отдельных вопросов относительно проблем правового регулирования диверсификации поставок природного газа в Украине. Исследована законодательная база, регулирующая вопросы диверсификации поставок природного газа. Проанализированы существующие проблемы относительно диверсификации и рассмотрены возможные пути их разрешения.

Ключевые слова: рынок природного газа, диверсификация, реверсные поставки, безопасность поставок.

Podrez-Riapolova I. Questions of legislative support of the diversification of natural gas supply in Ukraine

Summary. Article is devoted to the definition of certain issues regarding the problems of legal regulation of diversification of natural gas in Ukraine. The author investigates the legislative base that regulates the diversification of natural gas supplies. She also analyzed the existing problems regarding diversification and discusses possible ways to resolve them.

Key words: natural gas market, diversification, reverse supply, security of supply.